

cliënteverhoudingen in de ambtenarenwereld vinden eventueel hier hun verklaring. Het fenomeen van de sociale opgang van bepaalde lieden kan met het hier geboden materiaal soms een eerste concrete verklaring vinden. Het zegt boekdelen over de noeste doorzetting van de auteurs dat voor de grote meerderheid van de 1265 ingeschreven studenten zij er in geslaagd zijn heel wat bijzonderheden over hun leven en loopbaan aan te brengen. De correcties en aanvullingen die in volume III aan te brengen waren vijf, respectievelijk zeven jaar na het verschijnen van het repertorium met de biografische gegevens blijken trouwens verrassend gering.

Voor een efficiënt gebruik van het geheel zijn de indices, die in het laatste afsluitende deel de hoofdbrok vormen natuurlijk essentieel. Ergens zou men nog kunnen billijken dat de notities hetzij in het Frans of in het Duits werden gesteld naar gelang het land van herkomst en dus van de taal van de auteur ervan (maar waarom dan ook geen notities in het Nederlands?).

Dit anachronistische onderscheid werd echter ook aangehouden bij het samenstellen van de indices. Zo krijgt men dus een index van persoonsnamen, een index van plaatsnamen en een index van zaken telkens voor de Franse en voor de Duitse notities. Zelfs de opbouw en de voorstelling van de Franse en Duitse indices is verschillend. Die onnatuurlijke splitsing is natuurlijk bijzonder hinderlijk voor personages afkomstig uit de gewesten op de huidige rijksgrenzen en voor de vele ambtenaren en geleerden die een internationale carrière hebben gekend. Het is merkwaardig dat leden van 'internationaal' vertakte geslachten (bijvoorbeeld De Merode) en zelfs individuen (bijvoorbeeld Niklaas Mameranus) zowel in de Franse als in de Duitse persoonsnamenregisters moeten worden nagegaan. De schrijfwijze van de familienaam en de naar gelang de taal andersluitende voornamen maken het de gebruiker bepaald niet gemakkelijk. Zo is 'Busleyden, Jérôme' in feite éérl met 'Busleiden, Hieronymus' zonder dat een verwijzing dit signaleert. Zeer vreemd is dat men in de Franse plaatsnamen-index ook Aix-la Chapelle en Bale ontmoet en Brüssel en Löwen ook in het Duitse register. Onnodig te zeggen dat de beide zakenindices nogal divergenties vertonen, natuurlijk omdat zij op verschillende notities betrekking hebben, maar daarenboven ook omdat de samenstellers andere concepties voor ogen stonden. Zij stemmen wel daarin overeen dat de manier van samenstelling en de aard van de opgenomen realia en begrippen voor geen van beide ergens is toegelicht.

Afgaande op de titel 'Illustrations/Abbildungen' (201) zou men verwachten dat bij de bijeengebrachte afbeeldingen, hoofdzakelijk portretten van behandelde juristen en studenten, deze merkwaardige splitsing niet is doorgezet, maar op bladzijde 203 verschijnt dan niettemin 'Die Bilder zu den deutschen Biographien'. Kortom dit afsluitend registerdeel is bepaald geen bekroning van een Westeuropees collectief wetenschappelijk project. De ironie van het geval is des te erger omdat de bent van middeleeuwse juristen en van humanisten met hun Latijnse communicatiemiddelen perfect geïntegreerd was. In de eeuw van de Europese eenmaking en van de informatica is dit blijkbaar niet te evenaren.

R. van Uytven

A. Wijffels, *Qui millies allegatur. Les allégations du droit savant dans les dossiers du Grand Conseil de Malines (causes septentrionales, ca. 1460-1580)* (2 dln., Rechtshistorische studies

XI; Leiden: E. J. Brill-Universitaire Pers Leiden, 1985, xlii + 1173 blz., f220,-, ISBN 90 04 07753 7).

Het proefschrift waarop Wijffels eind 1985 aan de Universiteit van Amsterdam promoveerde, is in meerdere opzichten singulier te noemen. Het onderwerp is van grote reikwijdte: de receptie of infiltratie van het 'geleerde' — op de universiteiten gedoopte en bestudeerde Romeinse en Kanonieke — recht in de dagelijkse rechtspraktijk. De auteur heeft daartoe de Grote Raad van Mechelen en het Hof van Holland van het midden der vijftiende tot het midden der zestiende eeuw als onderzoeksterrein uitgekozen. De relevantie van dit onderzoek is evident. De resultaten kunnen licht werpen op brandende vragen: over de mate waarin, en de snelheid waarmee Romeins- en Kanoniekrechtelijke normen, procedures en interpretaties werden overgenomen of aangepast in de rechtspraktijk van twee Bourgondisch-Habsburgse gerechtshoven; of over de wijze waarop universitair gevormde juristen in de zestiende eeuw eventueel afstand gingen nemen van middeleeuwse noties en procedures ten gunste van humanistisch geïnspireerde interpretaties. Het gehanteerde onderzoeksmateriaal bestaat uit de geschreven pleitnota's van advocaten of procureurs, ingediend tijdens civiele processen in eerste instantie of in appèl, gevoerd voor de Grote Raad van Mechelen of voor het Hof van Holland (zetelend in Den Haag). Dit materiaal is door de auteur verwerkt. Het lag grotendeels gereed ten burele van de 'Werkgroep Grote Raad' te Amsterdam, waarvan de leden sinds 1960 de 'Noordnederlandse' procesdossiers uit het archief van de Grote Raad inventariseerden en tegelijkertijd nota hielden van verwijzingen naar het Romeinse recht (of wat zij daarvoor hielden). Van die allegaties was een — vermoedelijk niet compleet — foto-archief aangelegd.

Niet de geleerdheid der rechters die de vonnissen uitspraken, maar de procesvertegenwoordigers van procederende partijen, zijn dus hier in het geding. Met behulp van de rekenaar heeft de auteur een ontzagwekkende hoeveelheid citaten en verwijzingen geordend en verwerkt. Zijn conclusie is kort en goed: tot 1580 is de juridische methode, toegepast door advocaten voor Raad en Hof die van de Italiaanse commentatoren (*mos italicus*); van de nieuwe humanistische methode (*usus modernus*) vindt men voornamelijk geen spoor. De juridische argumentatie wordt opgebouwd op basis van beginselen die aan erkende *auctoritates* (rechtsbronnen) zijn ontleend.

Natuurlijk komt de auteur niet zomaar tot zijn conclusies. Heel zorgvuldig heeft Wijffels de, soms nogal lapidaire, verwijzingen naar *Corpus Iuris* en *Corpus Iuris Canonici*, naar commentatoren en verzamelingen consilia geïdentificeerd, de citaten in hun respectieve contexten proberen te begrijpen, en ze zelfs gekwantificeerd. De computerbewerking speelt in dit boek een overheersende rol. Breedvoerig zet de auteur de techniek van zijn werkwijze uiteen aan de hand van een exemplarisch procesdossier (29-104). Vervolgens draait hij zijn tabellen lustig uit: toenemende of afnemende frequenties van aanhalingen uit de verschillende onderdelen van het CI en CIC, percentages citaten voor Grote Raad of Hof van Holland (tot één cijfer achter de komma), verspreiding in de tijd (twintigjarige periodes). Daarnaast komen dan allicht, in het derde hoofdstuk (163-282) dezelfde typen tabellen voor de commentatoren, onder wie de grote glossator Bartolus een vooraanstaande plaats inneemt. Interessant is ook het vierde, en laatste, hoofdstuk (283-441) dat verspreid over vier periodes (1460-1504-1540-1560-1580) 82 advocaten behandelt die geleerde pleitnota's indienden voor de Grote Raad in Mechelen ten behoeve van hun Noordnederlandse cliënten. Niet alleen betreft het hier lieden van heel verschillende huize (de Hollanders zijn er een

minderheid), maar ook past dit hoofdstuk in zoverre niet in de opzet van het boek, dat de advocaten voor het Hof van Holland (die misschien in dezelfde procedures in eerste instantie pleitnota's hadden ingediend) buiten het beeld blijven.

Dit brengt mij tot een punt van kritiek op de methode van dit, overigens zeer geleerde, boek: de onevenwichtigheid der materiaalverzameling. De procesdossiers — en a fortiori de pleitmemories van advocaten bij het Hof of de Grote Raad — zijn in de loop der tijden willekeurig en lacuneus overgeleverd in het archief van de Grote Raad. (In particuliere en vooral in de archieven van steden, waterschappen en andere instellingen zijn overigens nog procesdossiers of kladnota's van advocaten terug te vinden.) Wat overblijft in het archief van de Raad is een nogal toevallige geografische selectie: processen voornamelijk komend uit Holland en Zeeland, maar ook van elders; pleitnota's van advocaten van velerlei geografische, sociale en universitaire herkomst, zetelend te Mechelen of in Den Haag. Mij dunkt, dat een pretentieuze, sterk-kwantificerende studie zoals hier consequent en volumineus is doorgevoerd, op methodisch drijfzand berust: alle tabellen, grafieken en percentages hebben slechts een puur illustratieve waarde. Evenmin als van zijn advocaten aan wie de auteur het motto op pagina 1 ontleent — 'Inden iersten om sommierlijck tot verstande van deser materie te comen zoe staet te presupponeren ...' — kan van Wijffels beweerd worden, dat hij zich een meester in de beperking toont. Het tweede deel van dit boek is gevuld met omvangrijke, en kostbare, bijlagen in de vorm van computer-uitdraaien (467-878) waarvan het nut voor de lezer — die de in oplagen van hooguit honderd exemplaren gepubliceerde inventarissen van het archiefmateriaal (zie xvii) nauwelijks in de literatuurlijst zal weten terug te vinden — gering is. Kortom, mijns inziens zou deze studie veel aan kracht gewonnen hebben, indien de kwantitatieve pretenties — niet het kwantificerende onderzoek! — bescheidener zouden zijn gesteld en als de auteur zijn kwalitatief impressionistische maar ongetwijfeld belangwekkende, bevindingen beknopter en evenwichtiger had geformuleerd.

A. H. Huussen jr.

H. Schilling, H. Diederiks, ed., *Bürgerliche Eliten in den Niederlanden und in Nordwestdeutschland. Studien zur Sozialgeschichte des europäischen Bürgertums im Mittelalter und in der Neuzeit* (Städteforschung. Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in Münster. Reihe A: Darstellungen XXIII; Keulen-Wenen: Böhlau Verlag, 1985 [1986], xix + 493 blz., DM124,-, ISBN 3 412 06085 2).

Van 2 tot 4 juni 1983 vond te Leiden een colloquium van Duitse en Nederlandse stadshistorici plaats. Gelijkaardige ontmoetingen hadden voordien al vorsers van de universiteiten van Amsterdam, Groningen en Leiden en van het Munsterse Instituut voor stadsgeschiedenis en van de universiteit van Giessen samengebracht. Het initiatief en de organisatie van de samenkomst van 1983 lag bij wijlen professor D. J. Roorda, voorzitter van de Leidse 'Werkgroep Elites'. Het thema van de samenkomst lag, gezien de baanbrekende publikaties van de gastheer en de stimulerende inspiratie die hij in de jaren zeventig aan de sociale geschiedenis in Nederland heeft weten te geven, voor de hand. Terecht werd deze bundel referaten van een colloquium dat als het ware het zijne zou zijn geweest aan zijn nagedachtenis opgedragen.

De lijvige bundel bevat achttien bijdragen, acht van Duitse historici, negen van Nederlan-